ნევენ ყველა ჯურის იმპერიალისტები. ამიტომაც ისინი ყოველნაირად ცდილობენ დააჩლუნგონ დაპყრობილი ხალხის ეროვნული თვითშეგნება, ხელი შეუშალონ მის გამომუშავებასა და ფართოდ დანერგვას. ამის მაგალითებიც სავსებით გასაგებია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გაუგებარია მსგავსი შეხედულებების (ეროვნულ-ნიჰილისტური) შემუშავება თვით დაპყრობილ ერში.

საბედნიეროდ, ჩვენმა ისტორიამ სხვა ტენდენციაც წარმოშვა, რასაც ანსახიერებდნენ „სამოცანელთა" სახელოვანი წარმომადგენლები. მძიმე ეროვნული განსაცდელის ჟამს მათ სწორი ეროვნული ალღო აღმოაჩნდათ და ერის დაცვის სადარაჯოზე დადგნენ. მავანთაგან განსხვავებით ილიას, აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ვაჟა-ფშაველასა და სხვათათვის ეროვნული საკითხი ყველა სხვა საკითხზე მტკივნეული აღმოჩნდა. მათ სწორად აუღეს ალღო დროის გამოწვევას და სათანადო პასუხიც გასცეს. მათი პოეტური და საერთოდ მწერლური მემკვიდრეობა, პუბლიცისტიკა, მთელი პრაქტიკული ძალისხმევა სწორედ ეროვნული საკითხის გადაწყვეტისაკენ იყო მიმართული. მთელი მათი ცხოვრება (განსაკუთრებით ილიას მოწამეობრივი აღსრულება) სწორედ რომ ეროვნული მრწამსის რეალიზაციას მიეძღვნა.

6. ცოტა რამ თერგდალეულთა ნააზრევის ფინარე ტრადიციის თაობაზე

ერის სხვებთან დაპირისპირებისას, განსაკუთრებით დაპყრობის (დამორჩილების) შემთხვევაში, მძაფრდება ეროვნული გრძნობა, ღრმავდება ეროვნული თვითშეგნება. ცხადია, თუ მაღალია ამა თუ იმ ერის საერთო კულტურა, საზოგადოებრივი აზროვნების დონე, ასეთ შემთხვევაში მით უფრო მაღალია ეროვნული თვითშეგნება, ეროვნული საკითხის თეორიული დამუშავების დონე. უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ რაკი ეროვნული თვითშეგნება არსებობდა, მას გააჩნია ისტორია, ამდენად იგი თავის მხრივ საფუძვლად ედება ერის თვითშეგნების გაღრმავებას მომავალში.

საკმაოდ გავრცელებული შეხედულებაა თითქოს 1801 წლიდან მოყოლებული, ამ საუკუნის 60-იან წლებამდე, ე. ი. საზოგადოებრივ ასპარეზზე თერგდალეულთა გამოსვლამდე, ქართული საზოგადოება მთლად მთვლემარე მდგომარეობაში იყო და ამდენად ეროვნული თვითშეგნება უკიდურესად იყო დაკნინებული. ამგვარი შეხედულება საფუძვლიანად ეწინააღმდეგება მეფის რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ერის გამოსვლებს, განსაკუთრებით 1832 წლის შეთქმულების ფაქტს. თვით ამ უკანასკნელი გამოსვლის შემდეგაც, მთელი სამი ათეული წლის მანძილზე, ჩვენი წინაპრების ეროვნული თვითშეგნება არ ჩამკვდარა. ამ ხნის განმავლობაში მას ანსახიერებდა უპირველესად საზოგადოების განათლებული ფენა. ამჯერად ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე მაგალითით დავკმაყოფილდებით.

ქართველი რომანტიკოსების შემოქმედების ერთ-ერთ მთავარ მოტივად იქცა საქართველოს ისტორიის წარსულისა და აწმყოს დაპირისპირება. წარსული მათ ვარდისფერ ფერებში წარმოედგინათ, რისგან განსხვავებითაც აწმყოს უფერულად და უბადრუკად წარმოსახავდნენ. მიჯნა ამ ორ ეპოქას შორის თითქოს ერეკლე მეორის მეფობის ბოლო წლებში იყო. გრიგოლ ორბელიანი „სადღეგრძელოში" წერდა:

„მამული[1] ვეღარ იხილავს ირაკლის ხმალსა მღელვარეს,
დიდება ივერიისა მასთან მარხია სამარეს!";
„წახდა თბილისი და მასთან დაემხო ძველი ივერი!"[2]
(იგულისხმება აღა-მაჰმად-ხანის მიერ თბილისის აოხრება).

პატრიოტული გრძნობა და შეგნება პოეტის შემოქმედების უმთავრესი მოტივი გახლდათ. აი მშვენიერი სტრიქონები მისი პოეტური მემკვიდრეობიდან:

„ჰე, მამულო, სასურველო, ვინ გახსენოს, რომ მის გული
არ ათრთოლდეს სიხარულის აღტაცებითა აღვსილი?
ვინ გიხილოს დროსა საშიშს, არ დაჰსთხიოს თვისი სისხლი,
არ დააკლას თავი თვისი, შენ დიდებად, ვითა მსხვერპლი!";
„მამულისათვის ფიალა სავსე ვჰსვათ სიამოვნებით,
და იქმნეს აღყვავებული კეთილ-დღეობით, დიდებით;
იქმნეს მის ქედი აღყვანილ ცათამდის ძეთა მხნეობით.
და სიყვარულის მისდამი ვჰხარობდეთ გულსა აღგზნებით!";
„სოფელი იმად არა ღირს, კაცი ნატრობდეს ჟამს გრძელსა
თუ ფუჭი მისი სიცოცხლე ვერა რას არგებს მამულსა!

---

1 „მამულში" ცხადია იგულისხმება სამშობლო, საქართველო და არა კერძო საკუთრებაში არსებული მიწა. სიტყვა „მამულის" აღნიშნული მნიშვნელობით ხმარება საკმაოდ ხშირია იმ ხანის მოღვაწეთა ნაზრევსა და შემოქმედებაში.

2 ქართული მწერლობა ოცდაათ ტომად, ტომი მეცხრე, 1992, გვ. 360, 362.

მის სადიდებლად ჩვენც შევჰხვდეთ უშიშრად ათასს მახვილსა,
და მოვჰკვდეთ, თუკი სიკვდილით ვადიდებთ მისსა სახელსა!“[1].

გრიგოლ ორბელიანის თვალში დიდად ფასეული იყო ჩვენი ქვეყნის ბუნება:

„სად მთანი ყინვის გვირგვინით არიან ცადმდე ასულნი
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზე მსროლელნი;
უფსკრულნი — ჩაბნელებულნი, კლდენი —
თვალ-გადუწვდენელნი“;

„სად ველნი, ფერით ზურმუხტნი, ნაზადა ალმწვანდებიან,
მათზე კასკასით წყარონი, გახარებულნი მორბიან;
მათ სიკამკამეს ყვავილნი თავ-დახრით განცვიფრდებიან;
გულს მათი ხილვა უხარის, თვალთ კვალად ენატრებიან“[2].

ქართული ენის და საერთოდ ენის მნიშვნელობა პოეტის მიერ ასეა წარმოჩენილი:

„ენა მდიდარი,
ენა მაღალი,
მის ძალი მადლი“;
„ერის ცხოვრება,
მისი დიდება,
მის ისტორია დაცულ არს ენით;
რა ენა წახდეს,
ერიც დაეცეს...
წაეცხოს ჩირქი ტაძარსა წმინდას!“[3].

(ლექსი ქრონოლოგიურად უფრო მოგვიანებით არის დაწერილი).

ჩვენი ისტორიის, ენის, ბუნებისა და ზნე-ჩვეულებების ერთობლიობა იყო საფუძველი, რომელიც პოეტს დიდის პათოსით ათქმევინებს:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?
ერი-გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა?!
შავთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გულს ანდამატისა,
იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა!“[4].

---

1 ქართული მწერლობა, ტომი მეცხრე, გვ. 364—65.

2 იქვე, გვ. 365.

3 იქვე, გვ. 361.

4 იქვე, გვ. 365.

ახლა ნიკოლოზ ბარათაშვილზე შევჩერდებით. „ბედი ქართლისა“-ში იგი სოლომონ ლეონიძეს ასე ათქმევინებს:

„სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა
არარას არგებს, ოდეს თვისება,
ერთა მის შორის სხვადასხვაობდეს“.[1]

ამ სტრიქონებში, როგორც ვხედავთ, ერთმანეთისაგან გამიჯნულია რელიგიისა და ეროვნული ხასიათის მნიშვნელობა. პოეტის აზრით, რელიგიის (მართლმადიდებელი ქრისტეანობის) ერთობა ქართველებსა და რუსებს შორის გადამწყვეტი როლი, მთავარია ამ ორი ერის განსხვავებულობა ეროვნული ხასიათის მიხედვით. პოეტის აზრით, ეს უდავო ფაქტია, მაგრამ კონკრეტულად ამის თაობაზე არაფერი არ აქვს ნათქვამი. მხოლოდ ერთგან არის წარმოჩენილი ქართველთა ხასიათის ერთი ნიშან-თვისება, კერძოდ ამ უკანასკნელთ „არად მიაჩნით უბედურება, თუ აქვთ თვისთ ჰერთ ქვეშ თავისუფლება!“; „თავის მამულში მას გაჭირვება სხვადასხვა რიგად ენუგეშება“.

მაგრამ, გრიგოლ ორბელიანისაგან განსხვავებით, ნიკოლოზ ბარათაშვილი ხაზს უსვამს ქართველთა ხასიათის ცვლილებას 1801 წლის შემდეგ, სოლომონ ლეონიძის მეუღლის სოფიოს ხასიათის საპირისპიროდ ქართველი ქალების ხასიათი ძალიან შეიცვალა:

„ქარმან ჩრდილოსმან ყველაზედ პირველ
გარდაუცვალა მათ გული ცხოველ!“

ისინი, პოეტის აზრით, ასე ფიქრობენ:

„ჯანი გავარდეს აწ შვილსაც, მამულს,[2]
ოღონდ ვაამოთ ჩვენს საკუთარ გულს;
რის ქართველობა, რა ქართველობა!
ძითომ რას გვავნებს უცხო ტომობა?“[3]

მაიკო ორბელიანისადმი მიწერილ წერილში პოეტი ნაღვლიანად შენიშნავდა: „განა ქართველებში არის მეგობრული და ნათესავებრი გრძნობა?“

ამჟერად მხოლოდ ამ ორი მაგალითით (გრიგოლ ორბელიანისა

---

1 ქართული მწერლობა, ტომი მეცხრე, გვ. 602.

2 შევნიშნავთ, რომ „მამულის“ ფართო მნიშვნელობით, გრიგოლ ორბელიანისდარად, ხმარება არაერთგზის გვხვდება ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებასა და ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში.

3 იქვე, გვ. 607—608.

და ნიკოლოზ ბარათაშვილის) დავკმაყოფილდებით და მათი მეშვეობით ხაზს გავუსვამთ ეროვნული თვითშეგნების აშკარა სახით არსებობას თერგდალეულამდელ წინა ორ თაობაში. გარდა ამისა, უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ გასული საუკუნის პირველ ნახევარში მომხდარ აჯანყებებში ეროვნული იდეა უდავოდ მყღავნდებოდა. როგორც ჩანს, ეს გარემოება ილიას სათანადოდ არ ჰქონდა გათვალისწინებული. ამიტომ ჩვენ ვიზიარებთ ნიკო ბერძენიშვილის შენიშვნას ილიას ერთი ცნობილი აზრის თაობაზე: „შეგვიძლია არც იმაში დავეთანხმოთ მას (იგულისხმება ილია — გ. ყ.), რომ „მამული“ როგორც „სამშობლოს“ აღმნიშვნელი სიტყვა 30—40-იან წლებში სავსებით დავიწყებული იყო (ამის საწინააღმდეგო მაგალითი არაერთი მოიპოვება და არც შეიძლება, რომ ილიას ეს არ სცოდნოდა). მაგრამ ეს ამ შემთხვევაში წვრილმანია და ჩვენი დიდი მოაზროვნე იმ მთავარსა და არსებითში უთუოდ მართალია, რომ მთელი თავისი სიღრმით, მთელი თავის მრავალსახეობით და ყოვლისშემცველობით „მამული“ მხოლოდ სამოციან წლებში „გამობრწყინდა“[1].

გ. ილიას ნაკაზრევი ერის შესახებ

ილიას ერის თაობაზე, კერძოდ, მის ნიშან-თვისებებსა და წარმოშობაზე, სპეციალური ნაშრომი, თუნდაც სტატიის სახით, არ დაუწერია. მაგრამ მის ცალკეულ ნაწარმოებებში, განსაკუთრებით კი პუბლიცისტიკაში, გვხვდება რიგი აზრებისა, რომლებიც საკმაოდ ნათელჰყოფენ აღნიშნულ საკითხს. ეს უკანასკნელი კი ილიას თანახმად, უძნელეს პრობლემათაგანია, ვინაიდან „ერის გული ზღვაზე უფრო ღრმაა და დიდი საქმეა, ვისაც ღონე შესწევნია და თავის საკუთარი გული და თვალი იქამდინ ჩაუწვდენია“[2]; „გული ერისა ზესკნელი და ქვესკნელია და ამიტომაც თვალისა, ყურის და ხელის იქამდინ მიწვდენა — ხვედრია მარტო რჩეულის კაცისა“[1].

ერის ნიშან-თვისებათა შორის ილია უპირველესად გამოჰყოფდა ენას „პირველი ასეთი ნიშანი ერის ვინაობისა—ენაა“[2]; „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა“[3]—წერდა იგი. „ორ-ხმიან საახალწლო ოპერეტში“ (დაწერილია 1894 წელს) ილია იაკობ გოგებაშვილს ქართული ენის მნიშვნელობის თაობაზე ათქმევინებს:

„იგია ფუძე ქართველისა,
მაგარი ვითა ჯიქია“...[4]

ამ სტრიქონებში, რასაკვირველია, მხოლოდ „ბურჯი ეროვნებისას“ ავტორის კრედო როდია გამოხატული, არამედ თვითონ ილიასიც. მისთვის ენა მხოლოდ ერის შემადგენელ წევრთა შორის აზრობრივი კომუნიკაციის ფუნქციის შემსრულებელი როდია, არამედ“... ცხოვრება ერისა გადაშლილია, გამომხეულია მის ენაში, რომელიც უტყუარი სარკეა ყოვლის მისის თავგადასავლისა და ყოფაცხოვრების ცვალებადობისა“[5]; „ენა ადამიანისა, მისი სიტყვიერება (მეტყველება — გ. ყ.) მთელი ხელთუქმნელი ისტორიაა ერისა ცალკე და კაცობრიობისა საზოგადოდ“[6]. საერთოდ, ილიასეული შეფასებით „ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, ძაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს.[7]

სავსებით კანონზომიერად ეჩვენებოდა ჩვენს დიდ ეროვნულ მოღვაწესა და მოაზროვნეს ის გარემოება, რომ გასული საუკუნის სამოციან წლებში პირველი დიდი ძვრა ქართველი ერის ცხოვრებაში სწორედ ჩვენი ენის განვითარებაში მოხდა: „სწორედ პირველმან ამან აიდგა ფეხი ჩვენში, შემდგომ კარგა ხნის დუმილისა“[8]. ცხადია, ილიას მხედველობაში ჰქონდა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბება, რითაც ქართველთა ენობრივი ერთობის

---

1 იხ. ნ. ბერძენიშვილის რეცენზია ა. კიკვიძის ნაშრომზე „საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნეში (ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა)“, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 1955, გვ. 485.

2 ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროყვას რედაქტორობით, ტ. III, გვ. 161.

1 თხზ., ტ. III, გვ. 163.
2 იქვე, გვ. 161.
3 თხზ., ტ. V, გვ. 46.
4 ტ. I, გვ. 124.
5 თხზ., ტ. IV, გვ. 300.
6 იქვე, გვ. 29, იხ. აგრეთვე გვ. 30.
7 თხზ., ტ. III, გვ. 27.
8 იქვე, გვ. 206.

გაშლა-განვითარების პროცესს მეტი გასაქანი მიეცა. ფართოდაა ცნობილი ამ საქმეში, ახალი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარება-გავრცელებაში, თვითონ ილიას უდიდესი ღვაწლი.

ენის ფაქტორთან ერთად ილია უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ისტორიის ერთობას — საერთო წარმოშობასა და ისტორიულ თანაცხოვრებას, თავგადასავალს. იგი აღნიშნავდა: „ყოველი ერი თავისის ისტორიით სულდგმულობს. იგია საგანძე, საცა ერი პოულობს თავისის სულის ღონეს, თავისის სულის ბგერას, თვის ზნეობითს და გონებითს აღმატებულებას, თვის ვინაობას, თვის თვისებას. ჩვენის ფიქრით, არც ერთობა ენისა, არც ერთობა სარწმუნოებისა და გვარტომობისა ისე არ შეამსჭვალებს ხოლმე ადამიანს ერთმანეთთან, როგორც ერთობა ისტორიისა“[1], რომ „ერის პირქვე დამხობა, გათახსირება, გაწყალება იქიდამ დაიწყება, როცა იგი თავისს ისტორიას ივიწყებს“[2]. ილიას მიხედვით, ისტორია მთელი ერის ისტორიული შემოქმედების პროდუქტია, მისი ხსოვნაც მთელს ერს უნდა ჰქონდეს: „ვინც უნდა იყოს, გლეხი, თავადი, ერი თუ ბერი, ისტორია ყველას ღვაწლია, საერთოდ მთელის ერის ნამოქმედარია, და იგი მამა-პაპა, რომელსაც თავისი სახელი ისტორიაში ასე თუ ისე მოუქცევია, ყველას მამა-პაპაა საერთოდ და განუყოფლად“[3].

სწორედ ისტორიის ერთობის შეგნების წყალობითაცაა, რომ უცხო დამპყრობთაგან დაცალკევებული, დაქსაქსული ერი, მიუხედავად სახელმწიფოებრივი ერთობის უქონლობისა, მაინც ერთ მთლიანობად აღიქვამს და გრძნობს თავს და ისწრაფვის, იბრძვის დაკარგული მთლიანობის აღსადგენად. ილია წერდა: „ერი, ერის ღვაწლის დამდები, ერის ისტორიულ უღელში ბმული, ერთად მებრძოლი, ერთსა და იმავე ჭირსა და ლხინში გამოტარებული — ერთსულობით, ერთგულობით, ძლიერია თუნდ დროთა ბრუნვას ერი განეყოს, დაერღვიოს, — მაგრამ მაინც რღვეულთა შორის იდუმალი შემსჭვალება, იდუმალი მიმზიდველობა იმოდენად სუფევს რომ სამყოფია ხოლმე ერთი რაიმე შემთხვევა, რათა იფეთქოს, იჩქქოს დაძინებულმა ისტორიამ და ერთსულობამ, ერთგულობამ თავისი ძლიერი ფრთა გაშალოს“.[1] კერძოდ, ილიას მხედველობაში ჰქონდა ქართველობის მაგალითი, როცა ოსმალთა მძლავრობამ მას ჩამოაცილა საგრძნობი ნაწილი. როგორც ცნობილია, ოსმალეთის ქართველობის დიდმა ნაწილმა დაჰკარგა ენა, შეიცვალა სარწმუნოება, რიგი ზნე-ჩვეულებებისა, მაგრამ, როგორც გარკვეული ეთნოსი, ქართველობა არ გამქრალა. ამაში, ილიას შეხედულებით, გადამწყვეტი როლი შეასრულა საერთო წარმოშობისა და ისტორიული თავგადასავლის შეგნებამ ანუ ისტორიის ერთობამ. ამ ერთობის შეგნებამ—განსაკუთრებით აჭარაში—გაუძლო თითქმის სამსაუკუნოვან ძლიერ დაწოლას აგრესორთაგან და რუსეთ-თურქეთის 1877—78 წლების ომის შედეგად, ეს ნაწილი, როგორც ქართველობა, კვლავ დაუბრუნდა დანარჩენ, ძირითად ქართველობას.

მაგრამ ილიას ზემოაღნიშნულ აზრებში აშკარა წინააღმდეგობაა. როგორც დავინახეთ, ერის ნიშან-თვისებათა შორის იგი უპირველესად გამოჰყოფდა ენის მნიშვნელობას, შემდეგ კი ასეთად ჩათვალა ისტორიის ერთობა. მაგრამ ეს საკითხი — ე. ი. რომელია უფრო მთავარი ერისათვის: ენის ერთობა თუ თვითშეგნება, ისტორიის ერთობის ჩათვლით, ვერ გადაუწყვეტია თანამედროვე აზროვნებასაც; ზოგიერთთა მიხედვით, ყველაზე მთავარი, რაც ადუღაბებს, განმსჭვალავს ერის შემადგენელ წევრებს, არის ენა, ზოგიერთების მიხედვით კი — ეროვნული თვითშეგნება, რომელიც მოიცავს ისტორიის ერთობის გაცნობიერებასაც (ჩვენ ამ უკანასკნელ თვალსაზრისს ვიზიარებთ). თუ ამ ორ ფაქტორს შორის რომელს უნდა მიეცეს უპირატესობა, ცხადია, ძნელია გავიაზროთ იმ ერების მაგალითებზე, რომლებიც ეროვნულად დამოუკიდებელნი დარჩნენ და, ცხადია, შეინარჩუნეს თავისი ენაც. მაგრამ გვხვდება სიტუაციები, როცა ისტორიის ბედუკუღმართობის წყალობით ზოგმა ერმა დაჰკარგა თავისი ენა. კერძოდ, ასე დაემართათ ებრაე-

[1] ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. IV, გვ. 300.

[2] იქვე, გვ. 200.

[3] იქვე, გვ. 196.

[1] თხზ., ტ. IV, გვ. 196. ილია ამ სტრიქონებს წერდა 1877 წელს. ხუთი წლის შემდეგ ცნობილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა და მოაზროვნემ ერნესტ რენანმა სორბონის უნივერსიტეტში წაიკითხა ლექცია „რა არის ერი?“, სადაც ერის ცხოვრებაში ისტორიის ერთობის მნიშვნელობა სათანადოდ იყო წარმოჩენილი. ეს ლექცია ჯერ გაზეთ „კავკაზის“, შემდეგ კი „ივერიის“ მიერ იმავე წელს იქნა გადმობეჭდილი. ილიასა და რენანის აზრების თანხვდენა მოცემულ საკითხში კარგა ხანია შემჩნეულია ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში.

ლობასა და ირლანდიელებს. ამ ერების უმრავლესობამ დაჰკარგა საკუთარი ენა, მაგრამ როგორც ცალკე ეთნოსები არ გამქრალან. ამაში კი გადამწყვეტი როლი შეასრულა ეროვნული თვითშეგნების ფაქტორმა. მაგრამ დავუბრუნდეთ ჩვენს თემას. მთავარი ის კი არაა, რომ ილიამ ვერ გადაჭრა პრობლემა, თუ რომელ ფაქტორთაგან უნდა მიეცეს პრიორიტეტი ერის ცხოვრებაში — ენას თუ ეროვნულ თვითშეგნებას, კერძოდ ისტორიის ერთობას,—არამედ თვით საკითხის დაყენება, რომელიც, როგორც უკვე მივუთითებდით, უაღრესად აქტუალურია დღესაც კი.

ილია არაერთგზის ლაპარაკობდა ეროვნული ხასიათის არსებობაზე, როგორც ფაქტზე და მის მნიშვნელობაზე. ამ ფაქტორის გაგება-გააზრებისას იგი შორს იდგა რასისტული იდეოლოგიისათვის დამახასიათებელი ირაციონალიზმის, მისტიკისა და ნიჰილიზმისაგან (ე. წ. მცირე ერების მიმართ). იგი აღნიშნავდა: „...ყოველის თესლის ერს თავისი განსხვავებული ხასიათი აქვს და ზნე-ჩვეულება იმიტომ რომ ხასიათის და ზნე-ჩვეულების ასე თუ ისე აგებაზედ მოქმედებს მთელი კრებული იმ გარემოებათა, რომელთ წრეშიაც სული და ხორცი დიდი ხანი უტრიალებია ერს და დღესაც უტრიალებს. შორს რომ არ წავიდეთ, ჯერ თუნდ ადგილმდებარეობა ვიქონიოთ სახეში, მიწა-წყალი, ერთობ კაცთ-გარეთი ბუნება. — ესეც კი ძლიერ მოქმედებს ადამიანის ხასიათისა და ზნე-ჩვეულების სხვადასხვაობის შესაქმნელად. ჯერ ერთისა და იმავე თესლის კაცი მთიელი და ბარელი აიღეთ და ამათშიაც, ხასიათის მიხედვით თუ ზნეს, თვალსაჩინო განსხვავებას იპოვით, და რაღა ითქმის იმ კაცებზედ, რომელნიც სულ სხვადასხვა თესლისანი არიან და სხვადასხვა საოჯახო და საზოგადოებრივს წყობილებაზედ, და ერთობ იმ რთულ და მრავალგვართა ხილულთა და არა-ხილულთა ძალთა ყოვლად ძლიერ ზედმოქმედებაზედ, რომელნიც შიგნიდანვე ჰქმნიან ხასიათსა და ზნე-ჩვეულებასა ერთისა თუ მეორე ერისას".[1]

საკუთრივ ქართველობის მიმართ იგი შენიშნავდა: „ჩვენი, ქართველების, ხასიათი მართლა რომ ახირებული და მიუწვდომელი რამ არის. კარგი, მეტად ნიჭიერი, მეტად შორს გამჭვრეტი და გამოცდილებით სახელგანთქმული კალამია საჭირო, რომ გაიკვლიოს გზა ამ ხასიათის საცნობად და გამოსახატავად და ერთი რამ

[1] ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. III, გვ. 124—125.

დასკვნა გამოიყვანოს იმ ერთი მეორის საწინააღმდეგო თვისებათაგან, რომელთაგანაც შემდგარია ეს ხასიათი, თითქო ათას ფეროვანი ჩუქურთმა არისო"[1]. ილია ერთი მხრივ აღნიშნავდა ქართველობის ხელგაშლილობას, გულწრფელობას, გატაცებულობას („გატაცების ხალხი ვართ"), მეორე მხრივ ინერტულობას, გულგრილობას, განსაკუთრებით საზოგადო საქმისადმი[2]. „კაცია-ადამიანში" იგი წერდა: „კარგი რამ არის ქართველი კაცი: ბედსაც და უბედობასაც თანასწორად ემორჩილება ხოლმე. არც ერთისთვის გაიხეთქს თავს და არც მეორისთვის დაიწყებს ბრძოლასა".[3] სხვაგან ვკითხულობთ: „თქვენგან არ გვიკვირს: სად ქართველი კაცი და სად ერთიანი გარჯა! სად ქართველი კაცი და სად საყოველთაო საქმისათვის ერთად კრებულად თავის მოყრა და ერთად უღლის წევა!"[4] აქვე აღნიშნულია: „...ასე იცის წყეულმა დაქსაქსულობამ, ასე იცის ერთმანეთის მიუკარებლობამ და გაუტანლობამ, ასე იცის იმ საყოველთაო გრძნობის არ ქონვამ, რომელიც საკრებულო (ე. ი. სოციალური—გ. ყ.) არსებას უნდა ჰქონდეს, აზარმაცსავით, რომ ამ წუთისოფლის საპალნე ადვილად ასწიოსა და ჰზიდოს"[5]. ქართველთა ხასიათის უარყოფითი მხარეები დაწვრილებით არის ჩამოთვლილი ილიას პოეტურ შედევრში „ბედნიერი ერი".

მაგრამ ილია კარგად ამჩნევდა, რომ ქართველთა ხასიათის ეს უარყოფითი მხარე ჩვენი თანდაყოლილი და მოუშორებელი თვისება როდი იყო. იყო დრო, როცა საერთო საქმისათვის ქართველობას გული შესტკიოდა და იღვწოდა (ამის შესახებ ილია არაერთგზის წერდა „აჩრდილში"). მაგრამ ისტორიულმა ვითარებამ, ჯერ ერთიანი საქართველოს დაშლამ, შემდეგ მეფის რუსეთის კოლონიად ყოფნამ, ქართველთა ხასიათი ამ მიმართულებით აშკარად შესცვალა, ცხადია, უარყოფითი მიმართულებით. მოვიგონოთ ილიასეული „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით?..."

კიდევ მეტი. თუმცა ილია აშკარად გახაზავდა ქართველთა ეროვნული ხასიათის თავისებურებას, განსხვავებულობას სხვა ერებისაგან, მაგრამ განსხვავებულობას ხედავდა თვითონ ქართველობის შე-

[1] თხზ., ტ. IV, გვ. 351.
[2] იქვე.
[3] თხზ., ტ. II, გვ. 192.
[4] თხზ., ტ. VII, გვ. 181.
[5] იქვე.

მადგენელ ნაწილებს შორისაც. სახელდობრ რაჭველებზე შენიშნავდა: „რაჭველი თავშენახული, შრომისმოყვარე, ფრთხილი, დამზოგველი, გონიერად ხელმოჭერილი და ხელღონიერი კაცია და ამ თვისებით ბევრს ჩვენში აღემატება“[1]. ილიასვე მახვილმა გონებამ კარგად შეამჩნია ჩვენს ტრადიციულ ფსიქოლოგიაში მომხდარი ძვრები, რასაც უფრო თვალსაჩინოდ დასავლელ ქართველობაში ჰქონ-და ადგილი. ამიტომაც 1903 წელს სოხუმის ქართველ საზოგადოებას იგი ასე მიმართავდა: „დასავლეთ საქართველოს ქართველობამ აღმოსავლეთ საქართველოს მოძმეებს მაგალითი უნდა უჩვენოს სიფხიზლისა, ცხოვრებაში ბრძოლის უნარის გამოჩენისა, უნდა ასწავლოთ, რომ იმათაც ამავე გზით იარონ, იმათაც თქვენ მოგბაძონ“.[2]

ილია აღნიშნავდა შოტლანდიელთა ხასიათის ისეთ თვისებებს, როგორიცაა თავმომწონეობა, გამბედაობა, თავისუფლების სიყვარული, სიმედგრე, „გულდაგულება“, ოპტიმიზმი[3]. სპარსელი კი, მის მიხედვით, სულ სხვანაირი ხასიათისაა: გულჩათუთქული, ილაჯგაწყვეტილი, ფრთხილი, გათელილი სასოწარკვეთილი[4]. ილია სვამს კითხვას შოტლანდიელთა და სპარსელთა ხასიათების ასეთი მკვეთრი განსხვავებულობის მიზეზის შესახებ. ამის არსებობას იგი ვერ ხედავდა შესაბამის ბუნებაში, გეოგრაფიულ გარემოში — ბუნება სპარსეთისა, ილიას შეხედულებით, უკეთესია, შოტლანდიისაზე. მთავარი მიზეზი, ილიას შეხედულებით, ის არის, რომ „ბედნიერმა“ შოტლანდიელმა იცის „ჩემი აქ თავდება და სხვისა იქ იწყებაო“, „უბედურს სპარსელს კი არც თავისი გაგება და არც სხვისა“[5]. ამდენად ამ განსხვავებულობათა მთავარ მიზეზს, ილიას ფიქრით, წარმოადგენს საკუთრების, საკუთრების ურთიერთობების მომწესრიგებელი სამართლის არსებობა-არარსებობა.

სტატიაში „საზოგადოებრივი ცხოვრების ნაკლნი და მისი ეკონომიური მიზეზები“ (დაწერილია 1897 წელს) ილია გადმოსცემდა ოსებისა და თათრების (აზერბაიჯანელების) ხასიათს.

ილია ხაზს უსვამდა ინგლისელის მხნეობაში სახელგანთქმულობას.[1] პირველ რიგში ინგლისელთა სიმპათიური ეროვნული ხასიათის გამო იყო, რომ ილია ინგლისს „დიდის“ ეპითეტით მოიხსენიებდა.[2] ფრანგთა ეროვნულ ხასიათში იგი გამოჰყოფდა თავგამოდებას ჩაგრულ ერთათვის, ე. ი. ინტერნაციონალისტურ შეგნებასა და გრძნობას[3].

მეცნიერული გაგება-ახსნის თვალსაზრისით ყველაზე საინტერესო და ღრმა მაინც ილიას აზრებია ირლანდიელთა ხასიათის თაობაზე. იმ დროისათვის ფართოდ გავრცელებული შეხედულებით, ირლანდიელები თითქოს თანდაყოლილი ლოთები, მცონარენი, წინდაუხედავნი, მფლანგველები, ბედოვლათები და უმეცარნი იყვნენ. ინგლისელი ბურჟუაზიული იდეოლოგოსები ყოველნაირად გახაზავდნენ ხოლმე ირლანდიური ხასიათის სახელდობრ ასეთ მხარეებს. ჩამოთვლილი უარყოფითი თვისებები თითქოსდა მართლაც აშკარად წარმოაჩენდა თავს. ილია დასძენდა: „იქნება ესეც იყოს, მაგრამ ამას კი ივიწყებენ, რომ ბუდე ამისთანა თვისებისა სიღარიბეა და სიღარიბე, მიწათმოქმედების ერის უმამულობაა“.[4] ილია უფრო აკონკრეტებს მიზეზს: „გახიზნულმა (ემიგრანტმა—გ. ყ.) ირლანდიელმა ცხადად დაუმტკიცა ქვეყანას, რომ თავისი უბედურების მიზეზი თვითონ ერის ბუნება და თვისება კი არ არის, როგორც ამტკიცებენ დღესაც ზოგიერთი მომხრენი მემამულეებისა, არამედ იგი არისტოკრატიული წესი მიწათმფლობელობისა, რომელიც ინგლისმა შეიტანა ირლანდიაში და რომელმაც გლეხობას ხელიდამ გამოაცალა მამული და ცარიელზედ დასვა“[5]. ე. ი. სხვა პირობებში, როდესაც ირლანდიელები გადასახლებულნი არიან ამერიკაში (შტატებში), სადაც მათ საკუთრებაში აქვთ მიწა, ისინი, ილიას მიხედვით, სულ სხვაგვარ თვისებებს ავლენენ, რის გამოც იცვლება ემიგრანტ ირლანდიელთა ქონებრივი მდგომარეობა. აქედან გამომდინარე, ილია დაასკვნიდა: „ეს მაგალითები უტყუარი საბუთია იმისა, თუ რა ძალი ჰქონებია ხალხს, ოდეს მამული ხელთ უპყრია, და რა უღონო,

[1] თხზ., ტ. VIII, გვ. 304.
[2] თედო სახოკია, ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1934, გვ. 26.
[3] თხზ., ტ. VI, გვ. 7—8.
[4] იქვე, გვ. 8.
[5] იქვე.

[1] თხზ., ტ. VII, გვ. 26—27.
[2] თხზ., ტ. IX, გვ. 197.
[3] იხ. გ. ყიფშიძის ბიოგრაფიული ნარკვევი ილიაზე. ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი, ტ. I, მიხ. გედევანიშვილისეული გამოცემა, 1914, გვ. XXI.
[4] თხზ., ტ. IX, გვ. 35.
[5] თხზ., ტ. VII. გვ. 34.

უძლური, მშიერ-მწყურვალი ყოფილა, როცა ეს სიკეთე ხელიდან გამოსცლია"[1].

ირლანდიელთა ხასიათის ილიასმიერ გაგება-ახსნაში აშკარად წარმოჩინდება დიდი ჰუმანიზმი, რასაც ილია ავლენს დაჩაგრული ერის მიმართ და აზროვნების სიღრმე. ამ ორივე თვისებისაგან კი შორს იდგნენ ილიას თანადროული და თანამედროვე რასისტი იდეოლოგოსები. ერებსა და საერთოდ ეთნოსებს შორის განსხვავებულობანი, მათ შორის ცივილიზაციისა და კულტურის გზაზე, აშკარა ფაქტია; როგორც ილია იტყოდა „ზნე-ჩვეულების განწმენდითა და განათლებით ყველა ერი როდია ერთნაირი"[2]. კერძოდ ამ სავალ გზაზე ჩამორჩა ქართველობაც. მაგრამ ეს აიხსნება არა რაღაც მისტიკური რასობრივი გონით ანდა სულით, არამედ ისტორიული, ობიექტური პირობებით. შეცვლილ სათანადო პირობებში ამ ჩამორჩენილობის დაძლევა საკვლევით შესაძლებელია. ილიას აზრით „როგორც ცალკე ადამიანი, ისე მთელი საზოგადოება სწრაფად გაივლის ხოლმე იმ სივრცეს ცხოვრების და მეცნიერების გზისას, რომელიც უკვე გამოუვლია სხვა საზოგადოებასა და სხვა ერსა, თუნდ რომ უკანასკნელთ ამ სვლაში მოენდომებინოს მთელი საუკუნოებიცა"[3].

ილიას თანახმად, ეროვნული ხასიათი და საერთოდ ფსიქოლოგია აისახება ერის სულიერი შემოქმედების სხვადასხვა სფეროში. მაგალითად, ამ უკანასკნელის ზეგავლენის შესახებ ხელოვნებაზე, კერძოდ მხატვრულ ლიტერატურაზე, იგი ამბობდა: „თქმა არ უნდა, რომ ერი, რომელსაც ეკუთვნის ამისთანა მწერალი (იგულისხმება რუსთაველი — გ. ყ.) თავისის სამკაულით აკაზმინებს, თავის საფერავით აფერვინებს პოეტს ყოველს ხატს, ყოველს ნამოქმედარს შემოქმედობისას"[1]. ილიას სხვა ნაწარმოებში ვკითხულობთ: „პოეტის სიტყვა იგი ხელთუქმნელი საგანძურია, საცა ერი ჰპოებს ხოლმე თვისს უკეთესს ნაზრს, და ნაგრძნობს, თვისს უკეთესს სულთა სწრაფვას, თვისს იმედს და სასოებას, თვისს თავმოსაწონებელს გულთა-ძვრას, თვისს ჭირსა და ლხინსა, თვისის ენის და მეტყველების სიკეკლუცე-მშვენიერებას და ერთობ თვისს სულიერს საუნჯეს, იმ საუნჯესა, რომელითაც ერი ერობს, ადამიანი ადამიანობს"[1]. უფრო კონკრეტულად, ი. დავითაშვილის პოეზიის თაობაზე ილია დასძენდა: „ეს მარგალიტები იმ ზღვიდამ არის ამოღებული, რომელსაც ერის გულს ეძახიან. აქ არაფერია ნათხოვარი; არაფერია განგებ ჩაძახილი და მერე ამოძახილი. აქ თავის დიდებას, თავის დიდ-ბუნებოვანებას, სულგრძელობას თითონ ერი მეტყველებს, თითონ ერი ჰლაღადებს ერთის თავის ჭეშმარიტის შვილის ბაგითა"[2].

ეროვნული ხასიათი, ფსიქოლოგია ასახვას ჰპოულობს მუსიკალურ შემოქმედებაში: „როგორც ცალკე კაცის გული, ისე გული ერისა ბევრში სხვა ცალკე ერის გულს არა ჰგავს... ამის გამო გულის-თქმაც, გულის გამომეტყველებაც სულ სხვა არის ხოლმე და ყოველს ერს თავისი კილო, თავისი ჰანგი აქვს ამ სხვადასხვაობისათვის... ეს კვნესა, ეს ძახილი ქართველისა სულ სხვაა, სხვა ერისა სულ სხვა, როგორც სხვადასხვა ენამეტყველობა. ქართველი, როცა ჰკვნესის, სხვა-რიგად, სხვა ხმით, სხვა კილოთი ჰკვნესის, ვიდრე ფრანგი, ანუ გერმანელი; ქართველი, როცა ჰხარობს სხვა-რიგად ჰხარობს და სიხარულის გამოთქმაც სულ სხვა-რიგია"[3].

ქართველთა ეროვნული ხასიათი და ფსიქოლოგია სამართლებრივ ცნობიერებაში, ილიას აზრით, მშვენივრად გამოვლინდა რუსთაველის ცნობილ აფორიზმში „ქმნა მართლისა სამართლისა ხელსა ხმელსა შეიქნს ნედლადო". რომელიც ანდაზის სახით ფართოდ გავრცელდა ქართველთა მასობრივ ცნობიერებაში და სენტენციაში „სიმართლით მოჭრილი ხელი არ მეტკინებაო". აქედან გაკეთებულია შორსმიმავალი და ოპტიმისტური დასკვნა: „ნუთუ ის ხალხი, რომელიც სამართალს ამისთანა სასწაულთ-მოქმედების ძალას აძლევს, რომ ხმელს ხესაც გაანედლებს, ხელს მოსჭრის და არ ატკენსო, — ნუთუ ხალხი, რომელსაც ამისთანა ძალა სამართლისა სწამს, რჯულად აქვს მიღებული და ეგრე ცხადად აღიარებული, — ნუთუ ის ხალხი-მეთქი მოუმზადებელი უნდა იყოს წესიერად აგებულის სამართლის კეთილად წარმართვისათვის!"[4]. ეს შორსმიმავალი დასკვ-

[1] თხზ., ტ. VII, გვ. 35.
[2] იქვე, გვ. 259.
[3] იქვე, გვ. 373.
[4] თხზ., ტ. III, გვ. 168.

[1] თხზ., ტ. V, გვ. 344.
[2] თხზ., ტ. V, გვ. 160.
[3] თხზ., გვ. 146—147.
[4] თხზ., ტ. VI, გვ. 34.

ნა იყო ქართველთა მიერ საკუთარი სამართალშემოქმედების უფ-
ლება და საჭიროება ორგანოსი საკუთარი კანონდებლობის შესა-
ქმნელად.

ილიას არაერთხელ აღუნიშნავს ეროვნული გრძნობაც, პატრი-
ოტიზმი, მისი მნიშვნელობა ერის ცხოვრებაში. მხოლოდ ერთი
აზრის მოტანით დავკმაყოფილდებით: „ძლიერია ერი, რაც უნდა
პატარა იყოს, როცა მამულიშვილობა, თავის ქვეყნის სიყვარული
ასე ამხნევებს, ასე ამოქმედებს, როცა უბედურება რამ, განსაცდე-
ელი რამ, გულზე ხელს კი არ აკრებინებს, როგორც იმედგადაწყვე-
ტილს, სასოებადაკარგულს, არამედ იმოდენად ძლიერ აღვიძებს,
ძლიერ მისძრავ-მოსძრავს, რამდენადაც ძლიერია თვით მის თავზე
მოსული უბედურება და განსაცდელი“.[1] როგორც ცნობილია, ჩვე-
ნი უდიდესი ეროვნული მოღვაწე არა მარტო აზროვნებით, არა-
მედ პრაქტიკული შემოქმედებითაც ამ გრძნობის გაღრმავება-გა-
ფართოებისათვის წარმართავდა მთელს თავის ძალისხმევას.

ილიას შეხედულებით ერის ერთ-ერთ მაკონსოლიდირებელ,
შემაკავშირებელ ფაქტორს წარმოადგენდა რელიგია. კერძოდ
„ქრისტეს რჯული ქართველებისათვის მარტო სარწმუნოებითი აღ-
სარება კი არ იყო, იგი ამასთან ერთად პოლიტიკური ქვითკირიც
იყო საქართველოს მრავალ ნაწილების გასაერთიანებლად და შე-
მოსაკრებად. ერთობა სარწმუნოებისა ერთობას ერისას მოასწავებ-
და“[2]. სწორედ ამიტომ იყო, შენიშნავდა ილია, რომ „ქართველი
ერი ამისათვის უფრთხილდებოდა თავის რჯულს, რომელიც, თავის
შინაგან ღირსების გარდა, დულაბობას უწევდა ერთობასა“[3]. ასევე
ირლანდიის ისტორიის თხრობისას ილია მკვეთრად გამოკვეთავდა
ხოლმე სარწმუნოების მნიშვნელობასაც. ამ ერებისაგან განსხვა-
ვებით, რელიგია, ილიას შეხედულებით, კიდევ უფრო დიდ როლს
ასრულებდა მაჰმადიან ერებში, რომელნიც ჩვეულნი იყვნენ რომ
„სახელმწიფო წყობილება, პოლიტიკა, და ერთობ ყველაფერი
ქვეყნიერებაზედ. მარტო სარწმუნოებას დაუმორჩილოს, ქვეშ დაუ-
ყენოს და ანაცვალოს“.[4]

---

1 ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. VII, გვ. 59—60.
2 თხზ., IV, გვ. 65—66.
3 იქვე, გვ. 66.
4 თხზ., ტ. IX, გვ. 126.

საერთოდაც, ილიას მიხედვით, ისტორიის მსვლელობაში რე-
ლიგიის როლი ყოველთვის ერთნაირი როდი იყო. ერის ისტორიის
დასაწყისში ამ ფაქტორის მაკონსოლიდირებელი მნიშვნელობა გა-
ცილებით მეტი იყო. ქართველობის ერად ჩამოყალიბების პერიო-
დის მიმართ იგი შენიშნავდა: „დრო იყო ამისთანა და სხვა არა-რა
ელემენტი მაშინ შემძლებელ არ იყო ეს ჩვენის ისტორიის დასაბა-
მიდან სასურველი ერთობა დაეუგინა“.[1] მაგრამ შემდეგში ვითარე-
ბა ამ მხრივ შეიცვალა. მაგალითად, რეფორმაციის ხანიდან მოყო-
ლებული, დასავლეთევროპელი ერების რელიგიურ ცნობიერებაში
გათიშვა მოხდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ერის ერთობა მაინც
განაგრძობდა მტკიცე არსებობას. ასევე საქართველოს ისტორიაში
აგრესორთა მძლავრობით ქართველობის ნაწილს, როგორც უკვე
აღვნიშნავდით, თავს მოეხვია უცხო, მაჰმადიანური რელიგია. მაგ-
რამ გასული საუკუნის 60—70-იან წლებიდან ასე თუ ისე ფეხზე
დამდგარი ქართველობისათვის ეს გათიშულობა იმდენად საშიში
აღარ იყო. ამიერიდან, ილიას ოპტიმისტური განცხადებით, „სარწმუ-
ნოების სხვადასხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს“[2].

ილიას შენიშნული ჰქონდა კულტურის ერთობის მნიშვნელო-
ბაც, რომელიც გამოხატულება იყო ერის ერთობისა. იგი წერდა:
„უფრო ერის შემთხვევაში ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას
კულტურისას“.[3] გამონაკლისს იგი უშვებდა იმ ერების მიმართ,
რომლებსაც კი გააჩნიათ საკუთარი კულტურა, მაგრამ ენა სხვა
ხალხებთან ერთად საერთო ჰქონდათ (მაგალითად ინგლისურ ან
ესპანურ ენაზე მოლაპარაკე ერებს). საკუთხაროდ, ილიას ნააზრევ-
ში სათანადოდ არაა გაშლილი საკითხი იმის თაობაზე, რელიგია
და კულტურა ერთიან ნიშან-თვისებად უნდა ჩაითვალოს თუ ცალ-
ცალკე ნიშნებად.

ილიას მოსაზრებით, ერის არსებობის ერთ-ერთი ნიშან-თვისება
ტერიტორიაა, როგორც „ღვთაებრივი საუნჯე“. იგი წერდა: „სამი
ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და
სარწმუნოება“[1]. მის მიერ სხვაგანაც ხაზგასმულია ერისათვის მიწა-

---

1 თხზ., ტ. IV, გვ. 66.
2 იქვე, გვ. 13.
3 იქვე, გვ. 30.
4 თხზ., ტ. III, გვ. 27.

წყლის მნიშვნელობა.[1] ამიტომაც, როცა რუსეთის იმპერიის დაშლა-დეზინტეგრაციის ძლიერი პროცესის დაწყებასთან ერთად საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეა უტოპიიდან რეალურ შესაძლებლობად იქცა (თუმცა ჯერ ავტონომიის შესაძლებლობის სახით), ილიამ „პროგრესისტთა ქართულ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის პროგრამაში“ ჩაწერა ბათომის ოლქის, სოხუმისა და ზაქათალის ოკრუგების ერთიან საქართველოში გაერთიანების, უფრო სწორად ხელახლა გაერთიანების, აუცილებლობა, როგორც დამოუკიდებლობის გზაზე დამდგარი ქართველობის არსებობის აუცილებელი პირობა.

ილიას არ გამორჩენია რასობრივი, ანთროპოლოგიური ერთობის ფაქტორიც. მაგალითად, იგი აღნიშნავდა, რომ ქართველები „ერთხორცნი“ არიან“.[2] კიდევ მეტი. ერის აღნიშნულმა ნიშან-თვისებამ თავი იჩინა, ერის ილიასეულ დეფინიციაში — „ერი,. როგორც კრებული ისტორიით შედუღებულ — ერთ-სულ და ერთ-ხორც მკვიდრთა“.[3]

როდის და როგორ წარმოიქმნა ერი? ილიას ნააზრევში ამაზედაც ვპოულობთ პასუხს. ერთი მხრივ. ეს ფენომენი უშორეს ისტორიულ წარსულში წარმოიშვა. ჯერ კიდევ ველურობის ეპოქაში[4]. მაგრამ სხვაგან ერის წარმოშობის დრო უფრო აქეთ არის გადმოტანილი. ილია წერდა: „თავდაპირველი შემოქმედი ეროვნებისა და ერის სიმდიდრისა მარტო გუთანი და მიწა ყოფილა“[5]; „სხვა ყოველივე ფუჭია და წარმავალი, ვერც ერის ვინაობას დაედება საძირკველად, და ვერც ერთი ჯიშის, ერთი სისხლისა და ხორცის ადამიანთ თავს ერთად მოუყრის და ვერც ერად შეჰქმნის“[6]. როგორც ვხედავთ, ილიას ერის წარმოშობის მოვლენისათვის მატერიალური საფუძველიც მოუძებნია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის შემდეგ დავძენთ, რომ ილია ერისათვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებად გულისხმობდა ენის, ისტორიის და საერთოდ ეროვნული თვითშეგნების, რელიგიის, ტერიტორიის, რასობრივი და ეკონომიკური თანაცხოვრების ერთობას.

1 თხზ., ტ. IV, გვ. 97.
2 თხზ., ტ. VII, გვ. 478.
3 თხზ., ტ. VIII, გვ. 97.
4 თხზ., ტ. IV, გვ. 25.
5 თხზ., ტ. V, გვ. 176.
6 იქვე, გვ. 174.

ეს ერთობა, ჩვენი დიდი მწერლისა და მოაზროვნის თანახმად, ფუძეცია ანდა აბსტრაქცია კი არ არის, არამედ სავსებით რეალური, ესპირიული რამ თვით კლასებად, წოდებებად დიფერენცირებულ საზოგადოებაშიც კი. შესაბამისად იგი (ეს ერთობა) მეტ-ნაკლებად გაცნობიერებულია ერის მთელი შემადგენელი წევრების მიერ. აღნიშნული მითუმეტეს ეხება დაპყრობილ, დამონებულ ერს. აქედან გამომდინარეობს საერთო ეროვნული მიზნის არსებობაც. ილია პათეტიკურად აცხადებდა: „ვაი იმ ხალხს, რომელმაც არ იცის რისთვის ცხოვრობს, რომელიც ხავსს იკიდებს ერის დამპალს გუბეში და არ იცის, რომ გუბეს გარეთ მინდვრებია ამწვანებული და ჰაერი ცხოვრების მიმნიჭებელი, უფრო ვაი იმ საზოგადოებას, რომელმაც არამც თუ ეს, ისიც არ იცის, რომ უნდა ცხოვრობდეს უთუოდ რისთვისამე!“.[1] ამ ილიასეულ იერემიადაში უპირველესად სოციალურად და კულტურულად ჩამორჩენილი და ეროვნულად დაჩაგრული ქართველი ერი იგულისხმებოდა. იგი კითხვას ასე სვამდა და პასუხობდა: „ჩვენმა საზოგადოებამ რომ თითონვე იცოდეს ამის პასუხის გაცემა, ხომ ჭრიანტელი აღარ იქნებოდა, არამედ იქნებოდა გონიერი მწყობრი, რომელმაც იცის, რისთვის არის, ე. ი. ერთი აზრი აქვს თვალწინ, ერთი საგანი, ერთი იდეალი, რომლის მისაწვდომელად საზოგადოდ იბრძვიან“.[2] აღნიშნულ კონტექსტში სავსებით გაცხადდება ილიასეული აზრი, რომ „სათითაოდ ყველას ერთნაირი დანიშნულება არა აქვს. სათითოოდ ყველას რაიმე დანიშნულება კი უსათუოდ აქვს“.[3]

ილია სასტიკად აკრიტიკებდა დრეპერის იმხანად ფართოდ გავრცელებულ თვალსაზრისს. რომლის მიხედვითაც ერი. ერთეული ადამიანისდარად. გადის ბავშვობის, ყრმობის, სიჭაბუკის, დავაჟკაცებისა და სიბერის ასაკებს, რომლებიც აუცილებლად სიკვდილით მთავრდება. ამ თვალსაზრისს იგი „უკვე დაძველებულ და ბევრთაგან გამტყუნებულ აზრად“ თვლიდა. ამ ყაიდისა და ფასეულობისად მიიჩნევდა ჩვენი დიდი მოაზროვნე სლავოფილთა მოძღვრებასაც. „ან რა აზრი აქვს ერის სიბერეს? რას გვიქვიან ერის სიბერე?“ — კითხულობდა იგი და აქვე პასუხობდა: “სიბერე ერისა არამც თუ ბუნებრივი მოვლენაა, არამედ თუ არსებობს, წარმოდგენითაც კი

1 თხზ., ტ. III, გვ. 452.
2 იქვე.
3 თხზ., ტ. IV, გვ. 246.

ყოვლად შეუძლებელია"[1]. და თუ რომელიმე ერი აღგვილა ისტორიიდან, ამის მიზეზი, ილიას თანახმად, არის „შინაური საქმეთა მოუწყობლობა, ურიგობა" და გარეშე მიზეზი — შემოსევანი.

ერი, ილიას შეხედულებით, უდიდესი ფასეულობაა კაცობრიობის საერთო ცხოვრებაში. იგი აღნიშნავდა: „არ არის ქვეყანაზე იმისთანა ერი, რომელიც, თუ ცოტაოდენად მაინც გონებად მოსულია, ცოტაოდენი ისტორია ჰქონია და კულტურაში ცოტაოდენად ფეხი მოუკიდებია, რითიმე გამოსადეგი არ იყოს"[2]. „ამიტომაც — განაგრძობდა ილია, — დიდი ცოდვაა ადამიანს, თუნდ ცალკე პატარა ერს, ნიჭი შეუკრა, შეუბოჭო, სიკეთის ღონე შეუხუთო".[3] უფრო კონკრეტულად ჩვენი ერის შესახებ ილიამ აღნიშნული აზრი ასეთი მხატვრული ფორმით გადმოსცა: „ძლიერია და მტკიცე მუხა, ფართოდ ფოთოლგაშლილი, თავ-კარავიანი, ამტანი ყოველგვარის ქარტეხილისა, მაგრამ განა რას დაუშლის მის ძლიერებას, რომ მის მახლობლად პატარა იაცა ჰყვაოდეს. ჩვენი ქვეყანა პატარაა, მაგრამ ტურფაა, როგორც ია, როგორც გაზაფხულის ყვავილი და ჩვენი ნატვრა მხოლოდ ის არის, რომ იცოცხლოს დიდის მუხის მახლობლად უვნებლად, თავისუფლადო"-ო.[4] ილიასეული აზრი კიდევ უფრო აქტუალურია დღევანდელობისათვის, დიდი და მცირე ერების ინტენსიური ურთიერთზემოქმედების ეპოქაში.

დ. ილია ქართული ხასიათის შესახებ

„ჩვენი, ქართველების, ხასიათი მართლა აჯირებული და ბიუწვდომელი რამ არის".

ილია.

ამ ქვეპარაგრაფში უფრო დაწვრილებით შევჩერდებით ქართული ხასიათის ილიასეულ გაგებაზე.

ჩვეულებრივ, ამ საკითხის გააზრებისას, ჯერდებიან ხოლმე ილიას სატირულ ლექსებს: „ბედნიერი ერი" და „რა ვაკეთეთ, რას

[1] თხზ., ტ. IV, გვ. 20.

[2] ტ. VII, გვ. 158—159.

[3] იქვე, გვ. 159.

[4] ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი, ტ. I, მიხ. გედევანიშვილისეული გამოცემა, 1914, გვ. XXI. იხ. გ. ყიფშიძის ბიოგრაფიული ნარკვევი ილიაზე, იქვე. ცნობილია, თუ როგორი მწვავე რეაქცია გამოიწვია ილიას მხრივ გ. მუხრანსკისა და ი. ჯაბადარის ეროვნულმა ნიჰილიზმმა. კერძოდ ქართველი ერის მიმართ.

ვშვრებოდით აწუ საქართველოს ისტორია მეცხრამეტე საუკუნისა", საიდანაც შესაბამისი დასკვნები თავისთავად იგულისხმება. თუნდაც პირველი ლექსის ერთ პასაჟზე შევჩერდეთ:

„ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
ყველა უნჯი,
ყველა მუნჯი,
გულჩვილი და ლმობიერი;
თვალაბმული,
თავაკრული,
პირს ლაგამი ზომიერი;
ყველა ყრუი,
ყველა ცრუი
ჭკვადამჯდარი, გულხმიერი;
მცირე, დიდი,
ყველა ფლიდი,
ცუღლუტი და მანკიერი".[1]

ეყრდნობიან აგრეთვე „კაცია-ადამიანს?!", რომლის მთავარ პერსონაჟებს ქართული ხასიათის ტიპურ გამოვლინებად მიიჩნევენ. მაშინ კითხვა დაისმის: თუ ქართველი ერი იმხანად (ლექსები დაწერილია 1871 წელს) ასეთი მანკიერი თვისებებით ხასიათდებოდა, მოკლებული იყო რაიმე დადებით ნიშან-თვისებას, მაშინ ხომ სულ წასული ყოფილა საქმე და თვითონ ილიას მიზანი — ფეხზე დაეყენებინა ქართველობა, მთლად სიზიფეს შრომას დამსგავსებულა. მაგრამ აღნიშნულ ლექსებში აშკარა გაზვიადებაა. იმჟამინდელი ქართული საზოგადოება, ცხადია, ერთგვაროვანი არ ყოფილა და ყველა ფენა როდი იყო თანაბრად გადაგვარებული. მსგავს დახასიათებას იმსახურებდა ძირითადად თავადაზნაურობა, რომელსაც საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობამ და ფეოდალიზმის სისტემის მოშლამ (ჯერ კიდევ კაპიტალისტური წყობის გაჩენამდე) სოციალური ფუნქცია დაუკარგა. თუ უწინ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა, სამხედრო საქმე და მართლმსაჯულება თავად-აზნაურთა ხელში იყო, 1801 წლიდან, ვიმეორებთ, მათ ეს ფუნქციები დაეკარგა. დარჩა სამი გამოსავალი: უქმად ყოფნა ლუარსაბსა და დარეჯანსავით, კარიერის კეთება სამხედრო საქმესა და სამოქალაქო

[1] ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პავლე ინგოროყვას რედაქციით. ტ. I, გვ. 83.

ბიუროკრატიაში და აქტიურობა სოფლის მეურნეობის ბურჟუაზიულ ყაიდაზე გარდასაქმნელად (ინგლისელი ჯენტრისა და პრუსიელი იუნკრობის მსგავსად). თავადაზნაურობამ ძირითადად პირველი ორი გზა არჩია. აი ამ საფუძველზე და ამგვარ სარბიელზე ჩამოყალიბდა ლუარსაბისა და დარეჯანის ტიპები, ილიასეულ ორ აღნიშნულ ლექსში გაცხადებული უარყოფითი თვისებები.

თავადაზნაურობის ასეთმა გადაგვარებამ, რა თქმა უნდა, გარკვეული დაღი დაასვა მთლიანად ქართველი ერის იერსახეს, კერძოდ გლეხკაცობასაც, მაგრამ ეს უკანასკნელი მაინც ჯანსაღი რჩებოდა. ამ აზრზე ილია ურყევად იდგა. მოვიგონოთ როგორი ტიპები დახატა ილიამ ჯერ კიდევ ადრინდელ ნაწარმოებებში კაკოს, ზაქროს, გაბროს, ლელთ ღუნიას, მოგვიანებით კი ოთარაანთ ქვრივისა და გიორგის სახით. ეს კი წარმოუდგენელია იმ შემთხვევაში, თუ ილია ქართველ გლეხკაცობას „ბედნიერ ერში“ გადმოცემული უარყოფითი თვისებებით წარმოიდგენდა.

ილიას შემოქმედებაში გვხვდება აგრეთვე განზოგადებული ხასიათის მსჯელობა გლეხობის შესახებ. „ოთარაანთ ქვრივში“ არჩილი, თავადაზნაურობისაგან განსხვავებით, გლეხკაცობას ასე ახასიათებს: „ჩვენ რაცა ვართ, გაკეთებულნი ვართ, ისინი კი — შექმნილნი. ჩვენ დაბლანდულნი ვართ, ისინი კი გვირისტით შეკერილნი, იმ გვირისტით, რომელიც მარტო ბუნებამ იცის და ბუნება — ხომ იცი, რა ოსტატია. ისინი ჩაკირულნი არიან, ჩვენ — დონდლონი, დუნენი“;[1] „იმათი ცოცხალი ნახევარი, ავად თუ კარგად, მაინც ჰსაქმობს, და ჩვენი კი უქმია. საქმეა სიცოცხლე... ეს არის იმათი კარგი და ამითი გვჯობნიან...“;[2] „ცხოვრება მაინც იმათშია: იქა ჰდუღს ძარღვებში მოარული სისხლი, იქა სცემს თითონ სიცოცხლის ძარღვიცა... მაშ რა სწნავს ამისთანა კაცურ-კაცს, როგორც გიორგი იყო, ან იმისთანა დედაკაცს, როგორც ოთარაანთ ქვრივია? მაგისთანა პური მარტო იმათს თონეში-ღა ჰცხვება, ჩვენი თონე კი

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. II. გვ. 315.
² იქვე.

მარტო ჩვენისთანა კუტ-პურს აცხობს“.[1] ცოტაამოგვიანებით სანდალას (ზ. ჭიჭინაძის) კრიტიკისას ილია წერდა: „ნუთუ ჩვენი პატიოსანი და ნამუსიანი გლეხობა იგი ხეა, რომელიც ამისთანა ხილს ისხამს! ვაი გლეხის შვილობავ, თუ შენს სისხლ-ხორცს ამისთანა კაცი უჩინია! ჩვენ არ გვჯერა ეს და ღმერთმაც ნუ ჰქმნას“[2]. გლეხკაცობას იგი ასე მიმართავდა: „ბევრს რასმე მოკლებული ხარ, ბევრი რამ წართმეული გქონდა და მარტო ერთი პატიოსანი და ნამუსიანი სახელი-ღა შეგრჩა“.[3] არტურ ლაისტი იგონებს: „თქმა არ უნდა, ილია დიდი მეგობარი იყო გლეხობისა, რომელთადმი უანგარო, გადაჭარბებული სიყვარული მას ხშირად ხდიდა გლეხის მიკერძოებულ მეგობრად; ილია თავგამოდებით იცავდა გლეხკაცის ღირსებას“; „საზოგადოდ, ყველა ის მოვლენა, რაც გლეხკაცის დადებით მხარეს მოწმობდა, დიდ სიხარულსა და სიამაყეს ჰგვრიდა (ილიას —გ. ყ.)“[4].

გაზვიადებაა ილიასეულ მეორე ლექსშიც „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით...“ ერეკლეს გარდაცვალებიდან მოყოლებული ჩვენი ისტორია მთლად ასეთი როდი იყო, როგორც სატირულ ლექსშია გადმოცემული. ამ პერიოდს ავსებს თავად-აზნაურთა და გლეხთა გამოსვლები, 1832 წლის გამოსვლა (შეთქმულება) თავადაზნაურობისა, რომლის თაობაზეც ლექსში ვკითხულობთ:

„მერე როცა ამ წვა-დაგვამ
დღენი ჩვენნი მოგვაწბილა,

¹ თხზ., ტ. II, გვ. 316. „ოთარაანთ ქვრივის“ შესახებ მშვენივრად შენიშნა სამსონ ფირცხალავამ: „ამ მოთხრობაში ილია ჭავჭავაძე მისწვდა ჩვენი ხალხის სიღრმეს ისე, როგორც არ მისწვდომია არავინ. ამ უბრალო გლეხის ქვრივში პოეტმა აღმოაჩინა ის გარდაუვალი თვისებები, რომლებიც საუცხოოდ ახასიათებენ როგორც ქართველს გლეხს, ისე მთელს ქართველს ერს. ოთარაანთ ქვრივი პირმშო შვილია საქართველოს გავლილი ისტორიისა, სხვანაირი არ შეეძლო წარმოეშვა ჩვენს წარსულს“. იხ. სიტყვა (ს. ფირცხალავა), დღიური — ოთარაანთ ქვრივი, როგორც გმოვნული სახე, „სახალხო გაზეთი“, 1914, 16 III, №1141.
² თხზ., ტ. IV, გვ. 196.
³ იქვე, გვ. 197.
⁴ ა რ ტ უ რ ლ ა ი ს ტ ი. საქართველოს გული, 1963, გვ. 31. მოვიგონოთ აგრეთვე იაკობ მანსვეტაშვილის სიტყვები: „საზოგადოდ ილიას დიდად მოსწონდა გლეხების დარბაისლობა, ნამუსიანობა, ჭკვიანური, ზრდილობიანი სიტყვა-პასუხი. მეტადრე აკვირვებდა ილიას გლეხების ფილოსოფიური სიმაგრე, გულგაუტეხელობა, როდესაც რაიმე უბედურება ეწვეოდათ“. იხ. მისი „მოგონებები“, 1936, გვ. 134.

ტანჯვა ვეღარ ავიტანეთ,
სინიდისმაც გაგვამხილა, —
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— შერცხვენილნი და დამწვარნი
აქა-იქა ვჩურჩულებდით.
მერე, როცა ეგ ჩურჩული
შეგვიტყვეს, თუ შეგვამცნიეს,
როცა ცხვრისა ფარასავით
მოგვკრიბეს და შეგვამწყდიეს,
რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით?
— ფერმიხდილნი ბეზღობაში
ერთმანეთს ვეჯიბრებოდით".[1]

როგორც არ უნდა იყოს, ილიას მიხედვით ამდენი უარყოფითი თვისება ჩვენი ერისა ისტორიის ცვალებადობამ, კერძოდ სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის დაკარგვამ მოიტანა. ამ გარემოებებმა მნიშვნელოვნად ჩაკლეს ჩვენში გმირული, თავისუფლებისმოყვარული სული, განავითარა მონის ფსიქოლოგია. ლექსში „ქართველის დედას" (1858) ილია აღნიშნავდა დამოუკიდებლობისდროინდელი ქართველობის ისეთ თვისებას, როგორიცაა:

„. . . . . მამაპაპური
მხნეობა, ხმალი, მკლავი ქველური,
სახელისათვის ამაყი თრთოლა,
მამულის მტერთან მედგარი ბრძოლა".[2]

„აჩრდილში" ვკითხულობთ:

„შენთა შვილთ გული შენთა მტერთა შეაკლეს ზედა,
ორი-ათასის წლის ბრძოლაში მათ სისხლი ჰღვარეს,
მაგრამ ამაყი თვისი თავი ქვეყანაზედა
არავის წინა სამუდამოდ არ მოიხარეს".[3]
„იყო დრო, როცა შენის გულისთვის
(იგულისხმება საქართველო—გ. ყ.)
თითონ სიკვდილსაც ლხინად ჰხადოდნენ
და თავდადებას მამულისათვის
ერთმანეთს ომში ეცილებოდნენ".[4]

---

1 ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. I. გვ. 80.
2 იქვე, გვ. 30.
3 იქვე, გვ. 144.
4 იქვე, გვ. 146.

იგივენაირი აზრია გადმოცემული მოხუცი მეჩონგურის მიერ პოემაში „მეფე დიმიტრი თავდადებული".[1]

წინაპართაგან განსხვავებით, ახლანდელი (ილიასდროინდელი) ქართველობა მოქალაქეობრივი, პატრიოტული შეგნებითა და გრძნობებით სულ დაჩიავებულა. ამის შესახებ „აჩრდილში" ვკითხულობთ:

„ეხლა რაღაა!... გაჰქრნენ ის დღენი,
გაჰქრა იგიცა ძალ-გულოვნება,
და საკვირველნი მამათ საქმენი
ეხლანდელ შენს შვილს არც აგონდება"[2].

კონტრასტი ორ მდგომარეობას შორის „მგზავრის წერილებში" ლელთ ღუნიას პირით ასეა გადმოცემული: „ადრრდა ერი ერრბდის, გული გულრბდის, ვაჟი ვაჟაბდის, ქალი ქალაბდის. ადრრდა?! ერთ-ურთს დავეყუდნით, ერთ-ურთს ვიხვეწებდნით... აწინა ერრბა დაიშალის, მეძავ-მრუშრბაი ჩამოვარდნის, ხარბრბაი, ანგარი გვერიგნის, ერთ-სულრბაი დავარდნის, მტრობა-ბძარვაი გახშირდნის"[3]. მოხუცი მეჩონგურე „მეფე დიმიტრი თავდადებულში" აცხადებს:

„ეხლა რა ვართ? საწველ ფურად
თავი ჩვენი გადვიქციეთ.
ის სახელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ...
რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,
რაც ვართ, ის ნუღარ ვიქნებით..."[4].

მაგრამ, მიუხედავად ყველაფრისა, ილია მაინც ოპტიმისტურად უყურებდა მომავალს. იგი ამჩნევდა ტენდენციებს, რაც სასიკეთოდ წაადგებოდა ქართულ ხასიათს. კერძოდ, მსგავსი ტენდენცია მეღავნდებოდა ქართველ სტუდენტობაში. ლექსში „ქართველი სტუდენტების სიმღერა" (1860) ილია წერდა:

„მამულისა შვილნი ჩვენც ვართ
და მიტომ ვზრდით ჭაბუკს სულსა,
რომ ოდესმე გამოვადგეთ

---

1 თხზ., ტ. I, 178—179.
2 იქვე, გვ. 147.
3 ტ. II, გვ. 28.
4 ტ. I, გვ. 180.

დაობლებულს ჩვენს მამულსა.
მაგრამ ეხლაც საქმით, სიმხნით
სხვას არც ჩვენ დავუვარდებით;
ბრძოლად რომ მამულმა გვიხმოს,
ეხლაც კი გამოვადგებით".[1]

ლექსში „ჩემო კარგო ქვეყანავ..." (1872) ძველი და ახალი თაობის კონტრასტი ასეა წარმოჩენილი:

„თუმცა ძველნი დაგშორდნენ, ახალნი ხომ შენია...
მათ ახალთ აღგიდგინონ შენ დიდების დღენია".
„წვრილ-შვილნი წამოგესწრნენ ნაზარდნი, გულმტკიცები,
მათის ზრუნვის საგანი შენ ხარ და შენ იქნები,
არ გიმტყუნებენ შენა, თუკი მათ მიენდები.
მათის ღვაწლით შეგექმნეს სახე ბედით მთენია,
ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია?.."[2]

ახალი, მებრძოლი ტიპის ქართველების აღზრდაში ილია დიდ იმედებს ამყარებდა ქართველ დედაზე. ლექსში „ნანა" (1859) ილია დედას შვილის მიმართ ასე ათქმევინებს:

„აინთე ცეცხლით გული,
მტერსა დაეცი მეხად,
ან, ვით შვილი ერთგული,
დააკვდი ძამულს მსხვერპლად!"[3]

ერთი წლით ადრე დაწერილ ლექსში „ქართვლის დედას" ილია ქართველ დედას ასე მოძღვრავდა:

„აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას, —
შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს,
ძმობას, ერთობას, თავისუფლებას, —
რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეს
და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს..."[4]

„ქართვლის დედაში" (პოემაში), რომელიც 1860 წელს არის დაწერილი, წარმოდგენილია საქართველოს და საერთოდ მთელი კავკასიის განთავისუფლების მომავალი სურათი, რომელიც (განთავისუფლება) სწორედ ახალი სულისკვეთების ადამიანებით უნდა გამ-

[1] ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. I, გვ. 64.
[2] იქვე, გვ. 101.
[3] იქვე, გვ. 44.
[4] იქვე, გვ. 30—31.

ხდარიყო შესაძლებელი და რეალიზებული. ამ გზით მოხდებოდა ქართველი ერის აღორძინება, აძიერიდან ძის არსებობას საზრისი მიეცემოდა. ამ დღეს ილია, საბწუხაროდ, ვერ მოესწრო. საბედნიეროდ, ვერ მოესწო დამოუკიდებელი საქართველოს დაღუპვასაც, რის შემდგომაც ქართულ ხასიათში ბევრი რამ კვლავ გადაგვარდა და დაუბრუნდა 1801 წლის შემდგომ მდგომარეობას. დღეს გვმართებს ამ ხასიათის კრიტიკული ხედვა და არა დითირამბულად წარმოჩენა. უპრიანია ამის თაობაზე მოვიგონოთ სიტყვები, რომლებიც „კაცია-ადამიანის?!" ბოლოსიტყვაობაში გვხვდება: „მე თუ შენ მიყვარხარ, მკითხველო, იმისთვის მიყვარხარ, რომ იმედი მაქვს ეგ გასწორების (ე. ი. გამოსწორების — გ. ყ.) განზრახვა, დღესა თუ ხვალე, შენში გაიღვიძებს. ამ იმედს ნუ წაგვართმევ, ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯავრება უნდა. ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს — რამოდენადაც შეძლება აქვს — შენი ცუდი, შენი ავი, რომ იცოდე, რა გაისწორო. მინამ სარკეში არ ჩაიხედავ, ან სხვა არ გეტყვის, ხომ ვერ გაიგებ, რომ პირზედ ურიგობა რამ გატყვია? ეს მოთხრობა სარკე იყოს და მე — თუ გინდა — მთქმელი ვიქნები. დააკვირდი, იქნება გენიშნოს რამე".[1]

დასასრულს, ქართველი ერის ხასიათზე ჩვენი დიდი მოაზროვნისა და ძამულიშვილის შეხედულებას დავაზუსტებთ მემუარისტული ლიტერატურით. არტურ ლაისტი გვამცნობს: „ილიასა და დავით სარაჯიშვილს შორის მეგობრული განწყობილება მუდამ სუფევდა: თუმცა ბევრ რამეში ერთმანეთს არ ეთანხმებოდნენ და ხშირადაც დავობდნენ. სარაჯიშვილს, როგორც მრეწველს, თავდაპირველად უნდოდა, რომ ქართველთ შორის ხელოსნობა, მრეწველობა, ვაჭრობა და სოფლის მეურნეობა განვითარებულიყო. რადგან ყველა ეს ძლიერ ნელა მიიწევდა წინ, ხშირად პესიმისტურ გუნებაზე დგებოდა ხოლმე. ამის გამო ილიასა და დავით სარაჯიშვილს ხშირად კამათი მოსდიოდათ".[2] ამასთან დაკავშირებით უფრო კონკრეტულია ექვთიმე თაყაიშვილი, რომელიც იგონებდა: „დავითი, მართალია, კარგი ქართველი იყო და დიდი პატრიოტიც, მაგრამ ჩვეულებად ჰქონდა ქართველების საზოგადოდ დაწუნება, მათი ნაკლის გაზვიადება და, პირიქით, სამაგალითოდ ჩვენს მეზობ-

[1] ილია ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. II, გვ. 222—23.
[2] არტურ ლაისტი, საქართველოს გული, თბილისი, 1963, გვ. 24—25.

ლებს (იგულისხმება სომხები—გ. ყ.) ასხამდა ხოლმე ქებას. ქართველების მიმართ ძალიან გულგატეხილად მოჰქონდა თავი და თითონ ‹ტყოდა ხოლმე, მე, ბატონებო, პესიმისტი ვარო! ნიკო ღოღობერიძე მას დაცინვით «великий пессимист»-ს ეძახდა. რა საგანზეც არ უნდა ყოფილიყო საუბარი, დავითი მაშინვე მეზობლებს დააყენებდა მაღლა, იტყოდა, რომ ჭკვიანი ცხოვრება იციან, ბედოვლათები და მათხოვრები არ არიან, მუშა და გამრჯელი ხალხია, ყველა საქმეში გვჯობიან და მომავალიც მათია. ერთხელ, ნამეტანი რომ გადააჭარბა ასეთ ლაპარაკში, ილიას გული მოუვიდა და წამოიძახა: „ამისთანა გაგონილა?! ამ ოჯახში ქართველების ძაგების მეტს ვერაფერს გაიგონებ! თუ ერთი-ორი ვიღაც აწუხებს და ფულსა სთხოვს, ეს მთელ ხალხზე გადააქვსო!“ აი, მაშინ კი აუწია ხმას ილიამ, მაგრამ — მაინც ცოტა“.[1]

დღეს, ქართველთა ასეთი გულგატეხილობა-აპათიის ჟამს არ გვმართებს ერთი უკიდურესობიდან („რა ძალიან კარგები ვართ ქართველები!“) მეორე უკიდურესობაში გადავვარდეთ („რა ძალიან ცუდები ვყოფილვართ ქართველები?!“) და პირველის დამადასტურებელ არგუმენტად ილიას ნააზრევიც მოვიტანოთ. ჭეშმარიტება, როგორც ყოველთვის, ამჯერადაც ორი ურთიერთსაპირისპირო თვალსაზრისს შორისაა და სწორედ ამგვარად იაზრებდა საკითხს ჩვენი დიდი მოაზროვნე და მამულიშვილი.

ე. იაკობ გოგებაშვილის შეხედულებანი ერის შესახებ

დიდი ქართველი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის მიხედვით ერის ნიშან-თვისებები შემდეგნაირად წარმოჩინდება. „ბურჯი ეროვნებისა“-ში ვკითხულობთ: „ჰკითხეთ ჩვენს იღბლიანს მეზობლებს: რა გშურთ ქართველებისაო, და ისინი თქვენ დაგისახელებენ ჯერ გაფურჩქვნილს, განვითარებულს ქართულ ენასა და მერე გაერთიანებულს, შეკუმშულს ტერიტორიასა, მიწა-წყალსა“[2]. ამრიგად, იაკობ გოგებაშვილის აზრით, უმთავრესი არის ენა და შემდეგ ტერიტორია (ამავე ნაშრომში სხვაგანაც ხაზგასმულია: „დედა-ენა, ეს ძირითადი ეროვნული ძალა, მთავარი ბურჯი ეროვნებისა“[3]). სხვა ადგილას დამატებულია ლიტერატურა და „ხალხოსნობა“: „ყველა

[1] ექვთიმე თაყაიშვილი, რჩეული ნაშრომები, ტ. I, თბილისი, 1968 გვ. 271.

[2] იაკობ გოგებაშვილი, ბურჯი ეროვნებისა, II გამ., ტფილისი, 1903, გვ. 78.

[3] იქვე, გვ. 10.

პატარა ერი, დიდს სახელმწიფოსთან შეერთებული, სცდილობს დაამტკიცოს, რომ იგი ღირსია დაცულ იქნას თავისი ენით, ლიტერატურით, ხალხოსნობით“.[1] „ხალხოსნობაში“ ნაგულისხმევია რუსული „национальность“, რაც ალბათ მოცემულ კონტექსტში უნდა ნიშნავდეს ინდივიდის კუთვნილების შეგნებას ამა თუ იმ ერისადმი.

„ბურჯი ეროვნებისა“-ში ხაზგასმულია ისტორიის შესწავლის მნიშვნელობა ერისათვის. ავტორი წერდა: „ხშირად ამ გამოკვლევას აქვს ადვოკატური, გამოსარჩლებითი ხასიათი; ღირსებანი დიდდებიან, ნაკლულევანებანი მცირდებიან, მაგრამ მას სარჩულად უძევს უწმინდესი გრძნობა — მამულის სიყვარული — და უზენაესი მიზანი — დაცვა თავისის ერის სიცოცხლისა“.[2] ამისაგან განსხვავებით, ზოგიერთი ქართველი (იგულისხმება, მაგალითად, ივანე ჯაბადარი და ნიკო მარი) „საარაკო უკუღმართობის გამო ყოველს ღონისძიებასა ხმარობს, რომ ჩვენი წარსულის ყოველი ღირსება დავმალოთ, უარვყოთ ყოველივე მისი თავისებურება და ღვაწლი, გავათახსიროთ, დავმცირეთ, მიწასთან გავასწოროთ, ამითი გამოვუთხაროთ ძირი ჩვენს აწმდგომსა (ე. ი. აწმყოს — გ. ყ.) და მომავალსა“.[3] საისტორიო შეგნების დიდი მნიშვნელობა იმაშიც ჩანს, რომ „გაბატონებულნი ერნი სცდილობდნენ დამორჩილებულ ერთათვის დაევიწყებინათ დედა-ენა, სამშობლო, ისტორია, ლიტერატურა და გადაეგვარებინათ“.[4] ამიტომაც დედა-ენისა და შშობლიური ისტორიის შესწავლის უფლებასთან ერთად დამონებული ერები ისტორიის შესწავლის უფლებასაც მოითხოვენ“.[5]

იაკობ გოგებაშვილი მკვეთრად გამოჰყოფდა ეროვნული ხასიათის დიდ მნიშვნელობას, მის განსხვავებულობას სხვადასხვა ერებში (მაგრამ ამაზე ქვემოთ).

კითხვაზე — აუცილებელია თუ არა ჩათვლილ იქნეს სახელმწიფო ერის ერთ-ერთ ნიშან-თვისებად? — იაკობ გოგებაშვილი ასე პასუხობდა: „ძველი ბერძნები ითვლებოდნენ და ითვლებიან სამაგალითო, უნიჭიერეს ერად“, თუმცა მათ ვერ შეჰქმნეს ერთიანი

[1] ბურჯი ეროვნებისა, გვ. 43.

[2] იქვე, გვ. 49.

[3] იქვე.

[4] იქვე, გვ. 55.

[5] იქვე, გვ. 56.